

Водночас публічний інтерес завжди містить у собі «відбиток приватності», тобто він похідний від приватного інтересу. Кожен юридичний (узаконений) інтерес є публічним інтересом. Останній визначає метод правового регулювання. «Публічність» інтересів змінюється залежно від конкретних історичних, соціально-культурних, геополітичних та інших умов. Приватний і публічний інтереси взаємно впливають один на одного. При цьому приватноправові норми можуть встановлюватися для задоволення суспільних інтересів.

Ці ознаки в сукупності дають можливість, спираючись на вироблені правознавством положення, а також на новітні тенденції правового регулювання суспільних відносин, визначити поняття публічного та приватного інтересів у праві. Так, приватний інтерес у праві – це визнане громадянським суспільством у структурі наявного правопорядку (нормах і принципах права), усвідомлене особою і предметно визначене прагнення, спрямоване на задоволення індивідуальних потреб, що узгоджені із загальними (суспільними та державними) потребами, реалізація якого здійснюється добровільно, за власною ініціативою в незаборонених нормах права формах. У свою чергу публічний інтерес у праві – це визнане державою у структурі наявного правопорядку (нормах і принципах права), усвідомлене суспільством і предметно визначене прагнення, спрямоване на задоволення загальних (суспільних і державних) потреб, що узгоджені з індивідуальними потребами, реалізація якого здійснюється в дозволених нормах права формах.

Отже, вивчення сутності, природи та окремих особливостей юридичних конструкцій приватного та публічного інтересів у праві повинно ґрунтуватися на теоретичних підходах до ознак інтересу як правового явища, а також враховувати зміст таких понять як приватність і публічність. При цьому юридичні конструкції приватного та публічного інтересів у праві є формою відображення і пізнання цих явищ правової дійсності, результатом історичного розвитку й осмислення суспільних відносин, що підлягають урегулюванню приватним і публічним правом. Приватні та публічні інтереси у праві повинні розглядатися як складні у структурному відношенні явища, в основі яких знаходиться прагнення (бажання) задовольнити потреби індивідуального (приватні інтереси) та загального (публічні інтереси) характерів, включаючи в себе елемент усвідомлення цих потреб, які отримують визнання з боку особи, громадянського суспільства й держави як пріоритетні.

Список використаних джерел:

1. Дудтко А. О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А. О. Дудтко. – Львів, 2010. – 18 с.
2. Зінченко О. В. Юридичні конструкції як засіб пізнання правових явищ : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. В. Зінченко. – К., 2013. – 20 с.
3. Тихомиров Ю. А. Публичное право: падения и взлеты / Ю. А. Тихомиров // Государство и право. – 1996. – № 1. – С. 3 – 12.
4. Кубко А. Є. Реалізація публічних інтересів у цивільному праві України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А. Є. Кубко. – К., 2012. – 18 с.

*Присвячується пам'яті нашого вчителя
Володимира Володимировича Копейчикова*

РОСІЙСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА ТРАДИЦІЇ ДЕРЖАВОРОЗУМІННЯ

Гусарев С.Д., Калужний Р.А., Тихомиров О.Д.

У сучасній політологічній та юридичній літературі викладено багато різних теорій держави, які в межах структурно-функціонального підходу до змісту держави та за критерієм зв'язку її структури з державними функціями можна розділити на дві основні групи.

Дослідники, які відносяться до першої групи, розглядають державу як особливу організацію публічної влади (М.І. Байтін, А.Б. Венгеров). Відповідно в структурі держави вони виділяють державний апарат та органи державного примусу, тим самим локалізують державорозуміння переважно політичною сферою суспільного життя, а державну діяльність – сферою державного управління. Тут виникає спірне питання стосовно розуміння ролі та призначення органів, що виконують функції та завдання у сфері охорони правопорядку. Юридична діяльність правоохоронних органів, таким чином, у значній мірі стає складовим елементом державної діяльності. Але не можна на нашу думку, таким чином узагальнювати роботу прокуратури, міліції, Служби безпеки як роботу органів державного примусу. Примус, застережував В.В.Копейчиков, - це лише один із засобів впливу, що знаходяться у розпорядженні органів державної влади, а система правових інституцій має здійснювати свою роботу з метою створення належних умов для

стабільної реалізації права.

Друга група вчених орієнтується на розуміння держави як особливої організації суспільства (В.В. Копейчиков, М.І.Козюбра, О.Д.Тихомиров, С.Л.Лисенков), яка є суб'єктом не тільки політичної сфери, але й інших сфер суспільного життя – соціальної, духовної, економічної. В цьому випадку в структурі держави виокремлюється державний механізм, який складається з державних організацій, що призначені, як для управління суспільством, так й для безпосереднього здійснення функцій держави щодо забезпечення матеріальних, соціальних і культурних потреб суспільства. Традиційно державні організації поділяються на три основні види: органи держави, державні підприємства і державні установи.

В умовах плюралізму сучасних теорій держави (соціальної, правової, демократичної, національної тощо) саме останній підхід дає можливість комплексного дослідження структури держави, а також відповідно її функцій та видів державної діяльності, не обмежуючись тільки сферами політики та управління.

Особливе значення такий підхід має для дослідження структури, функцій держави, державної діяльності в умовах плюралістичного підходу до дослідження сучасної держави в Україні, яка за Конституцією України визначається суверенною, незалежною демократичною, соціальною і правовою. Це означає, що жодна сучасна теорія держави не може охопити усіх властивості української державності і для її дослідження необхідно використовувати методологічний потенціал різноманітних теорій держави.

Зазначене обумовлює необхідність більш детального дослідження поняття механізму держави, державних організацій як суб'єктів видів державної діяльності, зв'язків структури механізму держави із соціальним призначенням, завданнями та функціями держави.

Засновником теорії механізму держави є Володимир Володимирович Копейчиков, який ще у 70-х роках минулого століття розробив методологічні та теоретичні засади цієї теорії. Основні результати дослідження механізму держави у традиціях того часу, були викладені ним у дисертації на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук „Питання теорії механізму радянської соціалістичної держави” (1969) та монографіях „Механізм Радянської соціалістичної держави” (1965), „Механізм Радянської держави” (1968), „Система органів Радянської держави за новою Конституцією СРСР” (1979) та інших монографіях, наукових статтях, виступах на наукових конференціях. Розроблена ним теорія механізму держави відбивала саме широкий підхід до розуміння держави.

Зберігаючи концептуальні засади теорії механізму держави, сучасні дослідники вносять певні зміни в окремі її положення, деталізують, адаптують їх щодо конкретних дослідницьких програм, внаслідок чого склалися декілька підходів до інтерпретації цього поняття.

Найбільш поширеною у теперішній час є інтерпретація поняття держави в традиціях, що були закладені В.В.Копейчиковим, тобто механізм розуміється як система державних організацій, призначених для здійснення функцій держави. До державних організацій відносяться:

- органи держави, які здійснюють управління суспільством та державними підприємствами й установами;
- державні підприємства, що безпосередньо здійснюють функції та завдання держави у сфері забезпечення матеріальних потреб суспільства;
- державні установи, що призначені забезпечувати потреби суспільства в соціальній та духовній сферах[14,62].

Друга група авторів, виходячи за межі виділення в структурі держави тільки державного апарату, до механізму держави включають різні складові:

- органи держави і державні установи[7,318];
- органи держави, органи державного примусу (армію, флот, поліцію), державний пропагандистський апарат (державні засоби масової інформації)[10,40].

Третя група дослідників ототожнюють державний апарат і механізм держави[13].

Четверту групу складають погляди вчених, які, зберігаючи сутність механізму держави, розглядають це поняття з точки зору інституціонального підходу, що дає їм можливість деталізувати та систематизувати внутрішню побудову держави. В цьому випадку механізм держави інтерпретується як система органів державної влади (апарат держави) та інших основних інститутів держави, а його зміст охоплює органи державної влади, громадянство, територію, бюджетну, грошову і банківську системи, державні символи тощо[3,47].

Акцентуючи увагу на системній побудові держави Т.Пікуля, вважає, що доцільно ввести у науковий обіг поняття „державна система”, внаслідок того, що термін „механізм держави”, з одного боку, набув подвійного змісту, а, з іншого - не охоплює всіх аспектів структурної побудови держави[11].

Підтримуючи позиції тих учених, які прагнуть удосконалити, деталізувати та поглибити поняття механізму держави, дослідити його не тільки в межах структурно-функціонального підходу, але й

інституціонального, системного, слід зазначити, що своєрідністю поняття механізм держави, на відміну від інших підходів до визначення структури держави (атрибутивного, форм держави і т.д.), є його функціональна спрямованість. Тому, зберігаючи первісне розуміння механізму держави розроблене В.В.Копейчиковим, слід визначати структуру держави, в першу чергу, в залежності від її функцій та завдань. Цей підхід, на нашу думку, більш перспективний, тому що дозволяє:

- 1) досліджувати основи побудови держави як похідні від суспільства, стану його розвиненості, здатності чи нездатності забезпечувати свої потреби за рахунок інституцій громадянського суспільства;
- 2) чітко розрізняти структурні елементи (підсистеми) держави за критерієм їх зв'язку зі здійсненням владних повноважень у зовнішньому по відношенню до них середовищі;
- 3) досліджувати державу та її структурні компоненти як суб'єктів державної діяльності і, таким чином, реалізувати діяльний підхід;
- 4) підійти до дослідження держави не тільки в політологічній та юридичній площинах, а комплексно як цього потребує державознавство.

В рамках зазначеного підходу працює багато українських учених, які вносять незначні доповнення до загальної конструкції, доповнюючи її таким чином елементами власної творчості. Так, наприклад, Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. механізм держави визначають у двох аспектах – широкому й вузькому розумінні. У першому варіанті до механізму держави входять і органи державної влади, громадянство, територіальний устрій, бюджетна, грошова, банківська системи, збройні сили та інші військові формування і державні символи. У другому – механізм держави визначається як система всіх державних організацій, які здійснюють її завдання і реалізують функції, а державний апарат, як частина механізму держави, яка являє собою сукупність державних органів, що наділені владними повноваженнями для реалізації державної влади. Відповідно, структуру механізму держави складає державний апарат, державні підприємства і державні установи[2,118-120].

Цієї традиції дотримується М.В.Кравчук, який під механізмом держави розуміє систему державних організацій, складається з державних органів, державних підприємств і державних установ, які здійснюють її завдання і реалізують її функції. Аналогічно, „апарат держави – це частина механізму держави, яка об'єднує всі органи держави і здійснює її функції та завдання”[4,64-65]. Особливість позиції цього автора полягає в тому, що до механізму держави включається спеціальний пропагандистський апарат (засоби інформації, радіо, телебачення), який є виключно державного походження.

Відомий фахівець в області порівняльного правознавства, В.В.Оксамитний, слушно зауважує, що в державознавстві раніше досліджуване розуміння механізму держави як цілого апарату держави як його частини, сьогодні підтримується не всіма дослідниками. Спостерігається тенденція до отождолення цих понять, проте, це притаманне здебільшого російському державознавству, тоді як у вітчизняному – зберігається традиція, закладена В.В.Копейчиковим[9,208].

Вважаючи за доцільне розрізняти поняття механізму держави та її апарату, В.В.Оксамитний механізм держави характеризує як сукупність спеціальних організацій, що є засобом державного впливу на суспільні процеси і який містить державні органи (власно державний апарат), державні установи і державні підприємства[9208-209].

Російські дослідники на відміну від української традиції внутрішню побудову держави частіше обмежують державним апаратом, а державну діяльність – здійсненням державної влади, що має публічну політичну природу. Зокрема, Четвернін В.О. стверджує, що родовим для всіх варіантів розуміння держави є поняття публічної політичної влади, яка здійснюється особливим прошарком людей, які професійно займається управлінням і складають апарат влади[12,517].

Зазначаючи, що існує точка зору, згідно якої поняття „державний механізм” більш широке ніж „державний апарат”, він обмежує склад державного механізму лише тими державними організаціями, які здійснюють або забезпечують здійснення державної влади: державні органи, так звані силові структури, апарат примусу, матеріальні засоби державної влади, державні установи, на підставі чого робить висновок, що терміни „апарат держави” і „механізм держави” – синоніми[12,566].

Подібного підходу дотримуються також Спірідонов Л.І. [15,66], Сирих В.М. [16,40], інші автори[8], які своєю творчістю продовжують дотримуватися російської традиції, визначаючи поняття механізму держави у вузькому розумінні.

У зв'язку з цим уявляється доцільним звернутися до творчості А.Б.Венгерова. Підкреслюючи, що важливим аспектом дослідження держави є не тільки її статика, але й динаміка, і „тільки взяті у сукупності статистичні та динамічні характеристики дозволяють глибоко пізнати природу такого складного соціального інституту як держава” автор зазначає, що:

– „функції держави” – це не тільки основні напрямки державної діяльності, а ще й предмет і зміст діяльності держави на певному напрямку, забезпечувальні засоби та способи;

-внутрішня побудова держави повинна визначатися в напрямку від функцій до структури, а не навпаки, необхідно розділити функції державної влади й функції державних органів[1,168-186].

Разом із тим, вносячи оригінальність у розуміння функцій держави, А.Б.Венгеров інтерпретує її як особливу організацію політичної влади[1,93-94], а тому виділяє тільки державний апарат.

Поряд із цим, заслуговує на увагу підхід відомого російського теоретика В.С.Нерсисянца. Разом з тим, розглянувши різні теорії та концепції виникнення держави, проаналізувавши сучасні методологічні підходи до державорозуміння, і, визначаючи функції держави в якості основних форм державної діяльності, що відображають її сутність, В.С.Нерсисянець не відходить від російської традиції розуміння механізму держави. Він ототожнює механізм та апарат держави, під яким розуміє систему „органів, установ і посадових осіб. Які в установленому правовому порядку наділені державно-владними повноваженнями і реалізують функції держави”[12,256-262].

Своєрідним ігноруванням наукової категорії „механізм держави” є позиція М.М.Марченка, який, навіть, не звертається до неї, а виділяє у структурі держави лише державний апарат, що складається з органів держави, за допомогою яких здійснюється і державна влада, і виконуються основні функції держави [6,259].

На підставі зазначеного вище уявляється можливим зробити окремі висновки, стосовно методики вивчення та розуміння однієї з центральних категорій державознавства.

1. У методології сучасних теоретичних конструкцій внутрішньої будови держави авторами використовуються різні підходи до визначення домінуючої частини механізму: у правових теоріях –правові форми діяльності, у соціальних – соціальні установи та інститути; у демократичних – виборчі системи, інститути гласності, контролю тощо.

2. Традиція обмеження держави тільки владою, причому політичною – залишає поза межами наукового інтересу економічну владу держави – як власника, ідеологічну – як систему державних засобів впливу на свідомість населення країни. Усе це обумовлює необхідність використання комплексного підходу, згідно якого внутрішня побудова держави має розглядатися через призму її соціального призначення, з урахуванням існуючих функцій держави, державної влади та державних органів.

3. У творчості представників російської традиції не враховується той факт, що у країнах Азії, Далекого Сходу окрім права, політики, у суспільстві домінують інші важливі чинники, розраховані на відповідний тип культури, тип виробництва, та правління, де лише шляхом здійснення політичної влади державні інститути не здатні виконувати свою соціальну роль. На апарат держави покладаються також завдання щодо вирішення загально соціальних справ, задоволення потреб усього суспільства.

Список використаних джерел:

1. Венгеров А.Б. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов.- М.: Новый юрист, 1998.
2. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права. Підручник.- Львів, Новий світ, 2003.
3. Конституційне право України / За ред. В.Ф.Погорілка. – К.: Наукова думка.- 200.- С.153; Оборотов Ю.М. Сучасна держава: Основи теорії: Навчальний курс.- Одеса: Астропринт, 1998.
4. Кравчук М.В. Теорія держави і права: Навчальний посібник.- Тернопіль, Карт-бланш, 2002.
5. Нерсисянец В.С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов.- М.: Издательство НОРМА.- 2000.
6. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. Отв.ред. М.Н.Марченко. Том 2.- М.: ИКД „Зерцало”, 2001.- с.259.
7. Общая теория государства и права: Учебник / Под ред. В.В.Лазарева. – М.: Юрист.- 1996.
8. Общая теория права и государства: Учебник /Под ред. В.В.Лазарева.- М.-С.37; Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Отв. ред. проф. М.Н.Марченко. Т.1, Теория государства.- М.: Издательство „Зерцало”, 1998.- с.158-176.
9. Оксамытний В.В. Теория государства и права: Учебник для студентов высших учебных заведений.- М.: вид-во «ИМПЭ-ПАБЛИШ».- 2004.
10. Основы теории государства и права. – М.: Юрид. лит.- 1998.
11. Пікуля Т.О. Правоохоронні органи у механізмі держави Україна (теоретико-правові питання функціонування). Автореферат дис. к.ю.н. (12.00.01).Київ, Національна академія внутрішніх справ України, 2004.
12. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов (Под общей ред. В.С.Нерсисянца.- М.: Изд-во НОРМА.- 2002.

13. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов/ под общ. Ред. Академика РАН, д.ю.н., проф. В.С.Несесянца.- М.: Изд-во НОРМА, 2002 . – С.565-592; Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Отв.ред. проф. М.Н.Марченко. Том 1. Теория государства.- М.: Изд-во „Зерцало”, 1998.

14. Рабинович П.М. Основы загальної теорії права і держави. Навч. посібник. Вид. 6-е. - Х.: Консум, 2002.- с. 52; Теорія держави і права. Навчальний посібник/ За ред. В.В.Копейчикова та С.Л.Лисенкова.- К.: Юринком Інтер.- 2004.-С.100-103; Кравчук М.Н. Теорія держави і права (опорні конспекти). Навч. Посіб. Для студентів вищ.навч.закл. – К.: Атака, 2003.

15. Спиридонов Л.И. Теория государства и права.- М., 1996.

16. Сырых В.М. Теория государства и права.- М. 1998.

**Гусарєва Олена Станіславівна,
старший викладач кафедри цивільного
права і процесу ННІОІ НА, кандидат
юридичних наук**

ГЕНЕЗА ІДЕЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ЦІННОСТІ

Висвітлення особливостей праворозуміння ідеї справедливості на різних історичних етапах її розвитку, розкриття її значення для сучасної правової теорії та практики як фундаментального принципу залишається актуальною проблематикою для сучасної юридичної науки. Поряд із такими ідеалами суспільного життя як рівність, свобода, незалежність та ін., справедливість не тільки перетворилася на один з головних принципів державного управління, але й була визначена серед основних завдань та цілей сучасної державно-правової реформи.

Правова природа справедливості почала закладатися у працях відомих античних філософів (Анаксимандр, Аристотель, Геракліт, Демокріт, Епікур, Піфагор, Платон, Протагор, Сократ, Фалес, Фразімах, Цицерон та ін.), більшість з яких обґрунтовували твердження про те, що Бог є втіленням космічної справедливості. Загалом, філософсько-правова думка античного періоду зосереджувала увагу на справедливості в контексті природно-космічного життя, що обумовлювало специфіку розуміння всіх процесів та явищ, які мали місце в тогочасному суспільстві. Таким чином, для філософії Древнього Сходу та Древньої Греції було притаманне розуміння справедливості як внутрішнього принципу існування природи, як фізичного, космічного порядку, який відображається у соціальному порядку.

При цьому, уявлення про справедливість не було абстрактним, відірваним від суспільного життя і реальності. Навпаки, справедливість пов'язувалася із діями конкретних осіб, зокрема, знаті, прокурорів, судових виконавців тощо (як, наприклад, в древній Ольвії чи Боспорському царстві), а також з діяльністю державних інституцій, зокрема, суддів чи осіб, наділених судовими повноваженнями, юристами, військовими тощо [2, с. 17-21].

Виникненню середньовічної філософії передували ряд змін не тільки у сфері економічно-політичних відносин, а передусім у світоглядній орієнтації тодішнього суспільства. Християнство стало пануючою ідеологією в Європі і прагнуло знайти філософське обґрунтування своїх основних ідей [8, с. 39]. Одним з відомих представників християнської філософії був Августин Блаженний, який вважав, що істинної справедливості немає ніде, крім тієї республіки, засновником і правителем якої є Христос, тобто в Граді Божому. [4]. Християнська доктрина вплинула і на погляди Фоми Аквінського – послідовника Августина Блаженного та одного з відомих захисників теологічного розуміння справедливості. У такому вигляді ідея справедливості проіснувала довгий час і пізніше, завдяки радикальним папістам навіть набула дещо негативного забарвлення.

Окремий інтерес представляють особливості розуміння справедливості як філософської та правової категорії в епоху Відродження та Реформації. У цей період людина стала вищою цінністю та онтологічною реальністю [8, с.43]. Ідеї лібералізму, парламентаризму, конституціоналізму, прав людини стали продовженням у праві ідеї справедливості.

Загалом, ця епоха заклала нове бачення ідеї справедливості, яка значно відрізнялася від усіх попередніх. Стрімкий розвиток природознавства також вплинув на концепцію справедливості, заклавши в її основу універсальні докази геометрії та математичну точність і достовірність результатів. Представниками таких нових ідей вважаються Р. Декарт, Б. Спіноза, Пуфендорф.

У цей самий період були спроби звести моральну справедливість до природних законів, аналогічних законам природних наук. Так, наприклад, Т. Гоббс схилився до договірної теорії справедливості, а Д. Юм розумів справедливість як підтримання правопорядку і стабільності за допомогою балансу різнонаправлених інтересів суспільства, зокрема врегулювання відносин власності.